

İ. Kuçuradi'nin İnsan Hakları Görüşü

Nermin Yavlal-Gedik*

20. yüzyılda bir yandan en büyük vahşetlere, soykırımlara ve işkencelere maruz kalan insanlık, diğer yandan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'ni ilân ederek büyük bir başarıya da imza attı. Ardından, bu *Bildirgede* ilân olunan insan haklarının etkin bir şekilde korunması, geliştirilmesi ve ihlallerinin önlenmesi amacıyla yoğun çalışmalara girişildi. Bu alanda çalışan gerek uluslararası, gerek bölgesel, gerekse de ulusal nitelikli pek çok kuruluş kuruldu; genel ve özel nitelikli pek çok yeni belge hazırlandı ve onaylandı. Bir devletin uygar olup olmadığı insan haklarına verdiği önemle ölçülmeye başlandı.

Ancak bütün bu çabalara karşın, insan hakları ihlalleri dünya kamuoyunun gündeminin hâlâ ilk sıralarında yer almaktadır. Gerek *Evrensel Bildirge*'yi gerekse diğer sözleşmeleri onaylayan ülkeler de dahil olmak üzere, dünyanın pek çok yerinde yoğun insan hakları ihlalleri bugün de yaşanmaktadır. Acaba bunca çabaya karşın insan haklarının ulusal ve uluslararası düzeyde etkin bir biçimde korunması neden gerçekleştirilemiyor?

Pek çok neden sıralanabilir. Ancak insan haklarına ilişkin tartışmalara bakıldığında, bu nedenlerden en önemlilerinden birinin, bazı çevrelerin insan haklarının Batı kültürüne ait bazı değerler olduğunu, bunun kendi toplumlarının kurumlarına ve değerlerine uygun olmadığını ileri sürerek, insan haklarının evrenselliğini ve dolayısıyla gerektirdiklerini yerine getirmeyi reddetmeleri¹ olduğu görülür. Ayrıca insan haklarının korunması ve ihlallerinin önlenmesi amacıyla oluşturulmuş olan bazı belgelerdeki kimi sorunlar da bu türden iddialara kapıyı açık tutabilmektedir.

Gerek insan haklarının Batı kültürüne ait değerler olduğu yollu iddianın yanıtlanması, gerekse insan hakları belgelerinin yol açtığı sorunların tespit edilip giderilebilmesi, bir diğer deyişle, insan haklarının etkin bir şekilde korunması ve ihlallerinin önlenmesi her şeyden önce bilgisel olarak içeriklendirilmiş açık bir 'insan hakları' kavramına sahip olmayı gerektirir. Çünkü insan hakları kavramı bir yandan hangi tek tek hakların insan hakları olduklarının belirlenmesi için ölçüt oluşturuyor, diğer yandan ise bu hakların neden herkes için her yerde ve her zaman korunması gerektiğini temellendiriyor.

Bu yazıda insan haklarının evrensel ilkeler olarak görülmesini sağlayabilecek bir insan hakları görüşü, İoanna Kuçuradi'nin insan hakları görüşü aktarılacaktır. Kuçuradi'nin insan hakları görüşü aktarılırken, ilkin insan haklarını nasıl kavramlaştır-

* H.Ü. Felsefe Bölümü – İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi.

¹ İnsan haklarının Batıya özgü değerler olduğu iddiasıyla kabul edilmemesinde ve gereklerinin yerine getirilmesinin reddedilmesinde Batının özellikle de Amerika'nın uyguladığı politikaların payı gözden kaçırılmamalıdır.

dığı ve temellendirdiğine yer verilecek; daha sonra bu kavramlaştırmadan hareketle insan haklarına ilişkin temel belgelerde yer alan haklara bakarak oluşturduğu hak sınıflaması anlatılacak; son olarak da özgürlük görüşü özetlenecektir.

İnsan Haklarının Kavramlaştırılması

Kuçuradi insan haklarını temellendirirken, yani insanların neden bazı haklara sahip oldukları sorusunu yanıtlamaya çalışırken, insanı bir özelliğine indirgeyen –insanın değerini tek özelliğinde gören– bir görüşten hareket etmez. Onun görüşünün temelinde insanı bir bütün olarak ele alan ontolojik temellere dayanan felsefi antropoloji bulunur (Kuçuradi 1998a: 21-22). Felsefi antropoloji insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerini ortaya koyarken –yani insanın değerine ilişkin bilgi ortaya koyarken– bir teoriden yola çıkmaz, temelini insanın bio-psişik varlığında bulan insan fenomenlerinden ve başarılarından hareket eder (Mengüşoğlu 1997: 4).

İnsan haklarının temelinde insanın değeri bulunur. İnsan değerli bir varlık olması nedeniyle bir takım haklara sahiptir. İnsanın neden değerli bir varlık olduğunu görebilmek için ilkin “değer nedir?” sorusunun yanıtlanması gerekir. Çünkü genellikle ‘değer’in subjektif olduğu ileri sürülmekte ve buna dayanılarak da değerlendirilmesi yapılan şeyin değerinin, dolayısıyla insanın değerinin görelisi olduğu, değerlendirilene göre değiştiği iddia edilmektedir (Kuçuradi 1998a: 11). Değer gerçekten de görelisi midir? Bu sorunun yanıtlanması, temelini insanın değerinde bulan insan hakları için büyük önem taşımaktadır. Eğer öne sürüldüğü gibi değer gerçekten de görelisiye, o zaman evrensel olduğu iddia edilen insan haklarından söz etmek de mümkün olamayacaktır.

Kuçuradi’ye göre değer subjektif görülmesinin temelinde iki neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri insanın en temel özelliklerinden biri olan değerlendirme etkinliğinin farklı kişilerce farklı tarzlarda gerçekleştirilmesi, diğeri de ‘değer’ ile “değerler” arasında bir ayırım yapılmamasıdır.

Aynı şey –bir kişi, bir olay, bir durum, bir sanat eseri vb.– farklı kişilerce, farklı toplumlarca ve farklı dönemlerde farklı değerlendirilmekte; bazen aynı şey kimilerince değerli, kimilerince değersiz diye nitelendirilmektedir. Kuçuradi aynı şeyin kimilerince değerli, kimilerince değersiz nitelendirilmesinin temelinde üç farklı değerlendirme tarzının bulunduğunu söyleyerek bunları ‘değer atfetme’, ‘değer biçme’ ve ‘doğru değerlendirme’ olarak adlandırır.

“Değer atfetme’de kendisine değer atfedilen şey, değer atfedenle olan özel ilgisi nedeniyle “değerli” görülmektedir... değeri söz konusu edilen şey, kendi dışında olan bir nedenden dolayı değerli ya da değersiz görülmektedir” (Kuçuradi 1998a: 30). Değer atfetmede, bir şeyin değerli olmasıyla önemli olması birbirine karıştırılmakta; değer atfetme durumunda söz konusu olan değer, atfedilen şeyin değerli ya da değersiz olması değil, o şeyin birileri için önemli ya da önemsiz olmasıdır (Kuçuradi 1998a: 26).

‘Değer biçme’de söz konusu olan “değerlendirilmesi yapılan şeyin değerini göstermek değil, o şeyi geçerli ilkeler, kurallar, normlar, standartlar, modalar, ölçüler bakımından –bunlara göre– nitelendirmek”tir (Kuçuradi 1998a: 28). Geçerlikte olan ilkeler, normlar, kurallar, standartlar, modalar hem çağdan çağa hem de toplumdan topluma değiştiğinden, belli bir zamanda belli bir toplumda geçerli olan değer yargıları gerek bir

başka toplumda gerekse aynı toplumda bir başka çağda farklı olacağından, aynı şeye biçilen değer de farklı olacaktır.

Değerlendirme yaptığını sanan pek çok kişi değerlendirilmesi söz konusu olan şeye geçerlikte olan ve yüklemeleri iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı, doğru-yanlış, sevap-günah vb. sıfatlar olan değer yargılarına göre değer biçmektedir veya herkesten bunlara göre değer biçmesi beklenmektedir (Kuçuradi 1998a: 29).

'Doğru değerlendirme' "değerlendirilmesi yapılan şeyin yapı özelliği olan değerini görmek, yani onu anlamak ve kendi alanındaki yerini bulmaktır" (Kuçuradi 1998a: 30). Bir olayın, bir insanın, bir eserin doğru değerlendirilebilmesi, onun bir bütün olarak ve olanaklı olduğu ölçüde çok yanıyla, bir bütün olarak özelliğinin kavranmasına bağlıdır.

Ne değer atfetmenin ne de değer biçmenin bizi değerlendirilmesi yapılan şeyin değerinin bilgisine götürmesi söz konusu değildir. Çünkü değerlendirilen şeyin kendisi hesaba katılmamakta, değerlendirme ezbere yapılmaktadır. Ancak doğru değerlendirmeyle bir şeyin değerinin bilgisi ortaya konabilir; böyle bir değerlendirme etkinliğinin sonunda değerlendirilmesi yapılan şeyin değerli ya da değersiz olduğu görülebilir. Doğru değerlendirmede artık söz konusu olan bilgidir. Değerlendirme bu tarzda yapılarak değerlendirilen şeyin değerinin bilgisi ortaya konmuşsa orada 'değer'in subjektif olduğundan söz edemeyiz.

Değerin subjektif görülmesinin temelinde bulunan nedenlerden bir diğerinin ise "'değer' ile 'değerler' arasında genellikle bir ayırım yapılmaması, onlara aynı şeylermiş gibi bakılması" olduğunu söylemiştik. 'Değer' bir şeyin değeridir; bir şeyin bir çeşit özelliğidir. 'Değerler'se var olan şeylerdir, var olan imkânlardır (Kuçuradi 1998a: 40).

Kuçuradi (1998a: 42) "değerin sırf insanla, insan başarılarıyla ilgili" olduğunu söyler. Bir nesnenin değerle ilgili olması için o nesnenin bir eser olması, kişi yaratması bir ürün olması gerekir. Kişi yaratması olmayan bir nesnenin değerli görülmesi, onu değerli sayan kişiyle özel ilişkisi nedeniyle ve rastlantısalıdır. Bir eser insana birşeyler kazandırıyor, insanın yaşantı olanaklarına bir şeyler katıyorsa, o aynı zamanda değerli bir eserdir.

Buradan "insan neden değerlidir?" sorusuna geçebiliriz. İnsanın neden değerli olduğu, insanın varlıktaki özel yerini göstermekle mümkündür. Bu durumda sorumuz "insanın varlıktaki özel yeri nedir?" sorusuna dönüşür.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran, onu değerli kılan şeylerin başında onun değerlendirilmediği ve değerler ortaya koyan varlık olması gelir. Fiilen yapıp ettiğimiz ve ortaya koyduğumuz her şey bir değerlendirilmedir. Ortaya konan her bilgi, yalnız bir tespit etme değilse, bir açıklama ya da yorumdur ve şu ya da bu etkisi olur. Ortaya konan her eserle ise realite sürekli değerlendirilir, realiteye değer katılır. Bütün bunlar realitenin değer boyutunu ve tarihsel varlığı –insan realitesini, insanların dünyasını– meydana getirir (Kuçuradi 1998a: 32). Kişilerin eylemleri, ortaya koydukları bilgiler, eserler de belirli bir zamanda ve mekandadırlar ve başkaları tarafından değerlendirilir.

Bu bakımdan değerlendirme, değerlerin gerçekleşmesi, yani bir eylem veya bir eserdir. Değerlendirme ise insanın ve insanla ilgili var olan her şeyin değerinin gösterilmesi oluyor. İnsanın değeri başka insanın değerleri başkadır; 'kişinin değeri' başka 'kişinin değerleri' başkadır; bir kişinin değeri' başka 'bir kişinin değerleri' başkadır. 'Sanatın değeri' başka 'sanatın değerleri' başka, 'bir sanat eserinin değeri' ise başkadır (Kuçuradi 1998a: 40).

Buna göre insanın değeri, “insanın tür olarak insanın, diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeri” oluyor. ‘İnsanın değerleri’ ise “tür olarak insanın bütün başarılarıdır: bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir. Bunlar insanın varlık olanaklarının gerçekleşmesidir; varlık şartlarının ürünü olan fenomenler” (Kuçuradi 1998a: 40) oluyor.

‘Kişinin değeri’, kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur. “İnsan hakları” bakımından diğer kişilerle eşitliği, hiçbir şekilde araç olarak kullanılmaması gerekliliği kişinin değerinin ifadesidir (Kuçuradi 1998a: 40-41).

‘Kişi değerleri’ ise kişilerarası ilişkilerde açığa çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, adil olma gibi ve açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi olanaklarıdır (Kuçuradi 1998a: 41).

“‘Bir kişinin değeri’ ise diğer kişilere göre onun o tek olan yapı bütünlüğüne sahip olması, onun o kişi olma özelliği ve bütünlüğünün bu özelliğinden dolayı diğer kişilerden farklı olanakları, farklı yaşantıları, farklı gerçekleştirmeleridir” (Kuçuradi 1998a: 41). Bir kişiyi ‘özgür’, ‘dürüst’, ‘seven’ vb. diye nitelediğimizde o kişinin değerini dile getirmiş oluyoruz.

Bir kişinin yaşamında ön plâna koyduğu değerler; yaptıklarında, yaşamında ağır basan kişi değerleri ve diğer değerleri de ‘o kişinin değerleri’dir (Kuçuradi 1998a: 41).

Özetle söyleyecek olursak, tür olarak insan değerlemede bulunan bir varlık olduğundan, değerler yarattığından değerli bir varlıktır. Bu değerinden dolayıdır ki ‘insan hakları’ olarak adlandırılan bazı haklara sahiptir. İnsanın değeri insanın tür olarak sahip olduğu, onu diğer varlıklardan ayıran özellikleri ve olanakları olduğuna göre insan hakları tür olarak insanın özelliklerini ve olanaklarını gerçekleştirmek ve geliştirmek için gerekli koşulları dile getiren istemlerdir. Kişilerin diğer kişilerden nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin istemler ve böyle muamele görmelerini olanaklı kılacak toplumsal düzenlemeleri belirlemesi beklenen ilkelere dir.

Bize tek tek hangi hakların temel insan hakları olduğu konusunda bir ölçüt sağlayan insan hakları kavramının bu şekilde içeriklendirilmesinin ardından hakların sınıflandırılmasına geçebiliriz.

Hakların Sınıflandırılması

Kuçuradi'nin hak kavramının temelinde Platon'un ‘adalet’ kavramı bulunmaktadır. Platon ‘adalet’i “her birine gerekeni, borçlu olunanı vermek” şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda ‘hak’ “birine borçlu olunan şey oluyor”. O zaman insan hakları da tek tek bütün insanların diğer bütün insanlara borçlu oldukları şeylerdir (Kuçuradi 1994: 28). Bu hak tanımından hareketle Kuçuradi (1998b: 14), hakları taşıyıcılarına göre kişi hakları ve grup hakları olarak iki gruba; kişi haklarını da niteliklerine göre iki gruba ayırır. Kişi haklarının birinci grubunu temel kişi hakları ve kişi dokunulmazlıkları, ikinci grubunu ise yurttaşlık hakları oluşturur. İnsanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar, kişinin temel hakları ve özgürlükleridir. Yurttaşlık hakları ise kişinin bir devletin

yurttaşı olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Bu haklar belirli bir devlet tarafından kişiye tanınan ekonomik, sosyal ve siyasal haklardır.

Kuçuradi temel hakları da korunma yollarına göre iki kategoriye ayırır. Birinci kategorideki haklar, kişinin insan olarak olanaklarını gerçekleştirmesiyle doğrudan ilgili olan haklardır. Bunlar kişilerin, sırf insana özgü bazı etkinlikleri gerçekleştirirken, engellenmemelerini dile getiren taleplerdir. Yani herhangi bir şeyi yaparken değil, tür olarak insana özgü bir etkinliği gerçekleştirirken (örneğin bir sanat eseri yaratırken, bilgi ortaya koyarken vb.) engellenmemelerini dile getiren taleplerdir. Kişilerin insansal olanaklarını gerçekleştirebilmeleri için görmeleri gereken muameleye ilişkin taleplerdir. Bu haklar kişilerarası ilişkilerde, kişilerde saygı görmeleri ya da çiğnenmeleri söz konusu olan haklardır. Bu hakların genel olarak korunması, onların yasal güvence altına alınmalarıyla, yani yasal geçerliliği olan belgelere konulmasıyla mümkündür. Bu hakların tek durumda korunmasıysa, o hak ihlâl edildiğinde ilgili yasal organın araya girmesi, müdahale etmesiyle, yani hakkı ihlâl eden kişiyi cezalandırmasıyla mümkündür (Kuçuradi 1998b: 14).

Özgürlük ile doğrudan korunan haklar kategorisinde yer alan bir hak kavramsal olarak aynı şeydir. Aralarındaki fark, böyle bir istem hak olarak dile getirildiğinde, o hak güvence altına alınmamış olsa bile kişinin görmesi gereken bir muameleyi ifade ediyor. Ancak böyle bir istem özgürlük olarak dile getirildiğinde ise kişinin görmesi gereken muamelelerin aynı zamanda yasal güvence altına alınmış olduğunu dile getirir. Bu hakların yasal güvence altına alınmış olması, birisi başka birinin hakkına saygı göstermediğinde, onu çiğnediğinde ceza göreceği demek oluyor. Dolayısıyla, "özgürlükler", yasal istemlere dönüştürülmüş etik istemlerdir (Kuçuradi 1998b: 14-15).

Temel kişi haklarının ikinci grubunu oluşturan haklar da kişinin sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Ancak bu haklar kişilerin insan olarak olanaklarını geliştirebilmelerinin önkoşullarıyla ilgili istemlerdir: sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı vb. Bu hakların korunabilmesi onların, ilk kategorideki haklar gibi, sadece yasal güvence altına alınmalarıyla mümkün değildir. Bu hakların korunabilmesi için devletin bazı görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu haklar bir ülkede kişilere devletçe tanınan sosyal, ekonomik, siyasal haklar², yani yurttaşlık hakları aracılığıyla ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla korunabilen haklardır (Kuçuradi 1998b: 16).

Sosyal, siyasal ve ekonomik haklar, kişilerin sadece insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklar değil, bir ülkenin yurttaşı olmaları nedeniyle onlara yurttaşı oldukları, devlet tarafından tanınan haklardır. Bu haklar, her ülkede devlet tarafından kişilere – kendi yurttaşlarına– çizilen sınırlardır. O ülkede yurttaşların içinde serbestçe hareket edebilecekleri bazı alanların sınırlarını çizerler ve ilgili yurttaşlardan bu sınırların dışına çıkmamaları isteminde bulunurlar. Dolayısıyla bu hakların sınırları ülkeden ülkeye, o ülkenin içinde bulunduğu koşullara göre farklı çizilebilir. Örneğin asgâri ücret, emeklilik yaşı bu türden tanınan haklardır ve ülkeden ülkeye farklılık gösterirler. Bu haklar insan olan herkesin eşit olduğu haklar değil, bir ülkedeki bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır (Kuçuradi 1998b: 16).

² Buradan Kuçuradi'nin, belgelerde sosyal ve ekonomik haklar olarak karşımıza çıkan eğitim, çalışma, sağlık ve beslenme haklarını temel haklar olarak görmediği anlaşılmalıdır. Kuçuradi bu haklara dolaylı korunan temel kişi hakları arasında yer verir.

Temel kişi haklarının ikinci kategorisinde yer alan hakların korunma dereceleri, bir ülkede kişilere devlet tarafından tanınan hakların sınırlarının nasıl çizildiğiyle yakından ilgilidir. Bu hakların korunabilmesi için, söz konusu sınırların yurttaşlık haklarının hem eşit derecede hem de insan onuruna yakışır bir derecede korunmalarını sağlayabilecek şekilde çizilmesi gerekir. Nasıl ki doğrudan korunan temel kişi hakları yasal güvence altına alınarak özgürlükler oluyorsa, dolaylı korunan temel kişi hakları da belirli bir ülkedeki ilgili yurttaşların haklarının eşit ve insan onuruna yakışır bir derecede korunmasıyla özgürlükler olurlar (Kuçuradi 1998b: 17).

Kişilerin dolaylı olarak korunan temel haklarını koruma amacıyla kurulan kurum ve kuruluşlar, bu kuruluşların bu amaçlara uygun işleyişi, toplumsal özgürlüğün oluşturularındandır. Kamu özgürlükleri, bir ülkede yurttaşların temel haklarının fiilen korunabilmesi için devletin yarattığı olanaklardır, bu olanaklar sayesinde de yurttaşlar, insan olarak olanaklarını geliştirme imkânına kavuşurlar, dolayısıyla onurlu bir yaşam sürme imkânına sahip olurlar (Kuçuradi 1998b: 18).

Burada insan haklarının neden kişi hakları olduğu sorusu sorulabilir. Bu soru Kuçuradi'nin yukarıda aktardığımız değer görüşünden hareketle yanıtlanabilir.

Kuçuradi'ye göre, tür olarak insanın değerini oluşturan şey, tarihte tek tek kişilerin yapıp ettikleri, ortaya koydukları değerli şeylerdir. Değerlemede bulunmak, değerler ortaya koymak, değerli eylemde bulunmak tür olarak insanın bir olanağıdır, ancak bu olanağı gerçekleştiren tek tek kişilerdir. Bir diğer deyişle bir bilgi ortaya koyan, bir buluş yapan, bir sanat eseri meydana getiren, bir hastalığa çare bulan hep kişidir. Tür olarak insana özgü olanakların bilgisini de tarihte tek tek kişilerin yapıp ettiklerine bakarak edinebiliyoruz.

İnsan haklarının kişi haklarının bir bölümünü oluşturmalarının nedeni, yani kişi hakları olmalarının nedeni de budur. Kişilerin insan hakları korunmalı ki, onlar tür olarak insana ait olan bu olanağı gerçekleştirip geliştirebilsinler, değerli eylemlerde bulunabilsinler, değerler ortaya koyabilsinler.

Ancak tarihte insanın yapıp ettiklerine, ortaya koyduklarına baktığımızda bunların hepsinin değerli şeyler olmadıklarını da görüyoruz. İnsan ortaya koyduğu değerli şeyler yanında değersiz şeyler de vardır. İnsanı köleleştiren, savaşı icat eden, diğer insanlara işkence yapan da insandır. Kısaca söyleyecek olursak insanın değerini oluşturan insanların yapıp ettiklerinin, ortaya koyduklarının tamamı değil bazılarıdır. İşte insanın değerini oluşturan bu bazı şeylerin neler olduğunun ortaya konması da insanın ortaya koyduğu değerlerin sürekli yeniden değerlendirilmesini –bu ‘değerler’in insan yaşamı için ‘değer’inin ortaya konmasını– gerektirir.

Özgürlük – Özgürlükler

Kuçuradi (1998b: 1) özgürlüğün taşıyıcılarına, yani “kimin özgürlüğünden, neyin özgürlüğünden söz edildiğine” bakarak üç tür özgürlükten söz edebileceğimizi dile getir: a) tür olarak insanın özgürlüğü –‘antropolojik özgürlük’–, b) kişilerin özgürlüğü ya da ‘etik özgürlük’ ve c) ‘toplumsal özgürlük’.

İnsanın –tür olarak insanın– bir olanağı olduğunu söylediği antropolojik özgürlüğü Kuçuradi şöyle dile getirir: “İnsana özgü olan bu olanak, çeşitli etkinliklerinde, özellikle de insanlararası ilişkilerde –eylemde– kişiler için beliren bir olanaktır. Bu, insanın, diğer

canlıları belirleyen bio-psişik oluşlara ek olarak, kendi türünün bazı ürünleri tarafından belirlenebilmesi, ayrıca değer bilgisi tarafından ve değer korumaya yönelik ilkeler tarafından belirlenebilmesidir. Yaşamda bazı kişilerin gerçekleştirdiği bu olanak, insanın onu diğer varlıklardan (diğer canlılardan) ayıran ana özelliklerinden birini oluşturur" (Kuçuradi 1998b: 6).

Kısaca söylenecek olursa antropolojik özgürlük insanın bir değeri, yani diğer eylem olanakları arasında değerli eylemde bulunma olanağıdır.

Taşıyıcısı kişi olan etik özgürlük ise bir kişi özelliğidir. Olanak olarak özgürlük bütün kişilerde bulunmasına karşın etik özgürlük, kendisinde bulunan özgür eylemde bulunabilme olanağını gerçekleştiren kişinin özelliğidir. Değer bilgisine sahip olan ve eylemde bulunurken bu bilgiyi hesaba katan kişinin özelliğidir. Yaşarken (olayları, ilişkide olduğu insanların eylemlerini, durumları vb.) doğru değerlendirebilen ve yaptığı böyle değerlendirmelere dayanarak, içinde bulunduğu somut –bir defalık– koşullarda gerekeni yapan (:eylemleriyle, o belirli somut koşullarda değer koruyan, ya da en az değer harcanmasını sağlayan) kişinin özelliğidir, etik özgürlük (Kuçuradi 1998b: 6).

Toplumsal özgürlük ise bir idedir. Toplumsal ilişkilerin, kişilerde insanın değerini koruyacak şekilde düzenlenmesi gerektiği düşüncesidir (Kuçuradi 1998b: 12).

Kuçuradi toplumsal özgürlüğün kavramsal içeriğini, çeşitli özgürlüklerin oluşturduğunu ifade eder ve toplumsal özgürlüğü moral (ahlâksal) özgürlük ve hukuksal özgürlükler olarak ikiye ayırır. "Moral özgürlük": bir kişinin, mensup olduğu grubun değer yargılarına aykırı bir şekilde davrandığı, tavır takındığı, değerlendirdiği zaman, yaşamını etkileyecek derecede tepki görmemesi anlamına gelir" (Kuçuradi 1998b: 13).

Kuçuradi hukuksal özgürlüğü de temel ve kamusal özgürlükler olarak ikiye ayırır. Hak sınıflamasında temel kişi haklarının birinci bölümünü oluşturan doğrudan korunan hakların karşılığıdır temel özgürlükler. Doğrudan korunan temel hakların kişilerin, sırf insana özgü bazı etkinlikleri gerçekleştirirken (yaratırken, bilgi ortaya koyarken vb.) engellenmemeleri isteminde bulunan haklar, yani bir kişiye, insanın bir olanağını gerçekleştiren, hiç kimse tarafından dokunulmaması isteminde bulunan haklar olduğunu görmüştük. Temel özgürlükler de bu hakların hukuksal geçerliği olan bir belgeye konulması yasa haline getirilmiş olmasıdır. Yani bu haklar yasal güvence altına alındığında temel özgürlüklere dönüşür ve böylece herkesten bunlara saygı göstermesinin talep edilmesini sağlar. Kişiler yaşarken, toplumsal rollerini –görevlerini– yerine getirirken, ilişkide oldukları kişilere bu istemlerin dile getirdiği şekilde muamele ettikleri yerde –o ülkede– bu özgürlükler vardır demektir (Kuçuradi 1998b: 15) Bu nedenle bu özgürlüklerin taşıyıcısı kişiler değil ülkelerdir.

Kamusal özgürlükler ise temel kişi haklarının ikinci bölümünü oluşturan dolaylı korunan hakların, yani tanınan haklarla –Kuçuradi'nin yurttaşlık hakları dediği sosyal, ekonomik ve siyasal haklarla– ve ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla korunabilen hakların, bir ülkede bütün ilgili yurttaşlar için eşit ve belirli bir derecede korunuyor olmasıdır. "Bir ülkede çıkarılan yasalar, kurulan kurumlar ve kamu kuruluşları, o ülkenin koşullarında bütün yurttaşların temel haklarının eşit ve onurlu bir şekilde koruma olanağını sağlamakta ise –sürekli olarak sağlamakta ise–, orada toplumsal özgürlük vardır demektir" (Kuçuradi 1998b: 15).

Kuçuradi toplumsal özgürlük sorununa devleti merkeze alarak baktığımızda toplumsal özgürlüğün karşımıza "bir devlette yapılan düzenlemelerle yurttaşlara sağlanan olanaklar bütünü olarak, yani kamu özgürlükleri olarak çıktığını" ifade eder.

"Kişilerin dolaylı olarak korunan temel haklarını koruma amacıyla kurulan kurum ve kuruluşlar ve bu kuruluşların bu amaçlara uygun işleyişi, toplumsal özgürlüğün oluşturularındandır. Kamu özgürlükleri, bir ülkede yurttaşların temel haklarının fiilen korunabilmesi için devletin yarattığı olanaklardır, bu olanaklar sayesinde de yurttaşlar, insan olarak olanaklarını geliştirme imkânına kavuşurlar, dolayısıyla onurlu bir yaşam sürme imkânına sahip olurlar...

"İşte kamu özgürlükleri, bir ülkede, belirli tarihsel koşullarda, yurttaşların dolaylı korunan temel haklarını korumanın çeşitli yollarıdır... Bu kurum ve kuruluşların varlık nedeni kişilerin –bir ülkenin yurttaşlarının– bir temel hakkının ya da haklar demetinin korunmasıdır" (Kuçuradı 1998: 18).

Sonuç olarak özgürlük üç ayrı kavram olarak karşımıza çıkıyor. Bir olanak olarak, insanın yapısal bir olanağı olarak, gerçeklik olarak: kişinin belli bir özelliği olarak ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin bir ide olarak. Ancak her üç durumda da – hep– bir değer olarak görünmektedir: tür olarak insanın bir değeri, bir kişi değeri ve toplumsal bir değer (Kuçuradı 1998b: 18).

Görüldüğü gibi bu üç özgürlük arasında sıkı bir ilişki vardır. Tür olarak insanın sahip olduğu bir olanak olan özgürlüğün kişide gerçekleşmesi etik özgürlük oluyor. Ancak bu olanığın bilgisini, bu olanağı gerçekleştirmiş olan özgür kişilere, onların yapıp ettiklerine bakarak ediniyoruz. Toplumsal özgürlük de kişilerin özgür kişiler olarak kalmalarını sağlıyor.

İnsanın değerli bir varlık olmasının nedeni değerler ortaya koymasına ve bu değerleri doğru değerlendirmeler yaparak ve bağımsız değerlemelerde bulunarak özgür kişiler üretebildiğine göre, kişilere insana özgü bazı olanaklarını gerçekleştirirken dokunulmaması gerektiği açıktır. Ayrıca kişilere dokunulmamasının yeterli olmadığı, toplumsal ilişkilerin onların özgür kişiler olarak yetişmelerini ve özgür kişiler olmayı sürdürebilmelerini sağlayabilecek şekilde düzenlenmesi gerektiği de açıktır.

Kuçuradı insanın değerinin bilgisini insanı bir özelliğine indirgemeyip, onu bir bütün olarak ele alan ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojiden hareketle ortaya koyarak ve insan haklarını bu bilgiden türeterek evrensel insan haklarının olanaklılığını ortaya koyar. Yani insanın değerinin bilgisini ortaya koyarak ve insanın değerine ilişkin bu bilginin insan hakları ilkelerinin bilgisel temeli olduğunu göstererek. Bu değer belirli bir kültüre ait olmayıp insan türüne aittir. Dolayısıyla tür olarak insanın değerini tek tek kişilerde koruma istemleri olan insan hakları ilkeleri bazı kişiler için değil, ırk, dil, din, cinsiyet vb. ayrımı gözetmeksizin tek tek bütün kişiler için talepler getirdiklerinden evrenseldirler. İnsan haklarına ilişkin bu bilgisel temeller bize bir yandan insan haklarının Batı kültürüne ait değerler olduğu yollu iddianın yanıtlanması mümkün kılıyor, diğer yandan da insan hakları belgelerinde yer alan hakların değerlendirilebilmesi için sağlam bir hareket noktası sunuyor.

KAYNAKÇA

- KUÇURADI, İoanna (1994). "Adalet Kavramı", A. GÜRİZ (Ed), *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 27-33.
- KUÇURADI, İoanna (1998a). *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- KUÇURADI, İoanna (1998b). *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1997). "Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler", İ. KUÇURADI (Ed.), *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi-Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1-7.